

düşbed

DİCLE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-6219 Şubat 2021 YIL-13 Sayı 26

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

02/10/2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

25/02/2021

Dr. Aziz ŞEKER

Amasya Üniversitesi
Sağlık Kültür ve Spor Daire Bşk.
shuaziz@gmail.com,

Dr. Öğr. Gör. Emre ÖZCAN

Başkent Üniversitesi
Sosyal Hizmet Programı
emreozcan8747@gmail.com,

YAŞAR KEMAL'İN “DAĞIN ÖTE YÜZÜ”NDE ERMİŞ MİTİNİ VAREDEN SOSYO-PSİŞİK TEMELLERİ ERİL TAHAKKÜM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRMEK

Öz

Yaşar Kemal'in *Dağın Öte Yüzü* üçlemesinde yer alan *Ortadirek*, *Yer Demir Gök Bakır* ve *Ölmez Otu* romanları, genel olarak Çukurova'nın yoksul dağ köylerinden biri olan Yalak'ta yaşayan insanların yer edindiği olaylardan oluşmaktadır. Pamuk toplama zamanı geldiğinde Çukurova'ya inen köy halkının sosyal ve ekonomik durumu çok kötüdür. Köy topraklarının verimsizliği, tarım ve hayvancılığın gelişmemiş olması, eğitimsizlik, gelir yetersizliği ve bunun yanında toplumsal yapıda güçlü bir eril tahakkümün hüküm sürmesi köy insanının yaşamını sınırlandırmıştır. Köylünün, kasaba tüccarı Adil Efendi'den aldıkları ihtiyaç maddelerinin karşılığını ödeyecek bir geliri olmadığı için Adil Efendi'nin yapacaklarından korku duyması ve köyün Muhtarı Sefer'in köylü üzerindeki amansız baskısı beraberinde bir arayışı getirir. Bu arayış, doğanın zor koşulları altında yaşama tutunmaya çalışan köylüleri, kıtlık ve salgın zamanlarında çıkarılan ermiş yaratma örneğinde olduğu gibi yeni bir ermiş ortaya çıkarma sürecine yönlendirir. Köylüler, sorunlar karşısında mücadele stratejilerini bir umutla yarattıkları ermiş miti üzerinden somutlaştırarak geçici de olsa sorunlarından kurtulmaya çalışırlar. Köylülerin bulunduğu psiko-sosyal ortam da buna olanak sağlar. Bu çalışmada köylülerin kolektif tutumuyla yaratılan bir mitin (Taşbaş Memet), çeşitli halk anlatıları etrafında nasıl büyütüldüğünü ve sonrasında nasıl yıkıldığının dinamiklerini irdeleyeceğiz. Halk anlatılarında sıkça rastladığımız mit olgusuna eril tahakküm açısından sosyo-psişik temelleriyle yaklaşacağımız incelemenin, edebiyatta mit oluşturma süreçleri üzerine yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşar Kemal, *Dağın Öte Yüzü*, mit, köy, edebiyat sosyolojisi, eril tahakküm.

IN THE CONTEXT of MALE DOMINANCE EVALUATING SOCIO-PSYCHIC FOUNDATIONS THAT CREATES SAINT MYTH in YASAR KEMAL'S “DAGIN OTE YUZU”

Abstract

Ortadirek, Yer Demir Gök Bakır and Ölmez Otu novels that rank among Yasar Kemal's trilogy *Dagin Ote Yuzu* generally consists of events in which people that live in Yalak, one of Cukurova's poor mountain villages, take part in. When the time to harvest cotton comes, social and economical situation of the village people who descend onto Cukuroava is awful. Infertility of village soils, underdevelopment of agriculture and stock breeding activities, lack of education, inadequacy of earned income as well as a strong male dominance reigning in social structure limits village people's lives. Villagers fearing what Adil Efendi, the town merchant, might do because of them not being able to earn enough income to pay back for the essential supplies they got from him, Sefer the Town Chief's relentless pressure upon village people brings a search to life. This search leads villagers that are trying to cling to life under the harsh elements of nature to a process of having a saint emerge as in the example of creating a saint in times of famine and plague. As like defining a survival strategy against the problems they are having, villagers try to be free of their troubles by embodying this over a myth of saint with a strain of hope they are attached to. And, the psycho-social environment the villagers are in enables this. In this study, we will evaluate how a myth that is created with collective attitude of villagers (Tasbas Memet) evolved around various folk tales and broke down in the end. It is thought that the study where we will approach myth concept that we usually see in folk tales from the angle of socio-psychic principles under the influence of male dominance, will contribute to studies that will be about myth creation processes in literature.

Keywords: Yasar Kemal, *Dagin Ote Yuzu*, myth, countryside, sociology of literature, male dominance.

Giriş

Toplumsal yaşamın bir unsuru olarak ermiş ve ermişlik edebi metinlerde ele alınış biçimine göre diğer pek çok konuda olduğu gibi edebiyat sosyolojisinin de ilgi alanına girer. Yapılan çalışmalar, “anlatı türlerinde ermişliğin iki farklı şekilde yer aldığını göstermektedir: Bunlardan birincisi anlatıda, halk arasında ermiş olarak bilinen kişilere yer verilmesidir. İkincisi ise anlatı içerisinde, kurgu düzleminde bir ermiş ortaya çıkarmaktır. Bir başka deyişle dış gerçeklikte karşılığı olmayan bir ermiş yaratmaktır” (Yürek, 2013: 194). Ermiş yaratma süreciyle ilişkili olarak modern edebiyatta ise kurmaca yapı oluşturulurken, sosyo-psişik ve kültürel değerler yüklenen mitoslar ya da mitik unsurlar bilinçli olarak sanatçının kaleminden geçer. Söz konusu unsurlar, anlatılarda bazen bir benzetme ögesi biçiminde bazense doğrudan yer alarak karşımıza çıkar. Sanatçı, bu unsurları yeniden yazma ya da metinlerarası ilişki kurma tekniklerini kullanarak yazın dünyasına taşıyabilmektedir. Dolayısıyla mitoslara getirilen farklı yorumlar, anlatıları zenginleştirdiği gibi sosyolojik araştırma konusu da yapılabilmektedir (Arslan, 2017: 209).

Türk romanında mit ile ilgili kayda değer çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Dağ'ın yaptığı *Türk Romanında Mitin Görünümleri (1961-1970)* isimli, Türk romanlarındaki mitik öğelerin varlığını ortaya koymayı amaçlayan çalışmada, on yedi eserde mit varlığı saptanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, ilgisini Anadolu köylüsüne ve toplumun sorunlarına yönelten yazarların eserlerinde mitik inanışlar, ritüeller, Türk, Yunan ve Roma mitolojisine ait öğeler yer alır. Romanlarda mit; benzetme, sembol ya da bir inanış olarak yer tutar. Yazarların miti kullanım amacı ve biçimi, romanlara göre değişmekle birlikte; mitin yapıtın iletisini aktarma ve ideolojiyi yansıtmaya amacına hizmet etme, sembolik değer taşıma, mitik bilincin mit üretim sürecini gözler önüne serme, mit yıkımı ve buna neden olan etmenleri gösterme biçiminde eserde varlık kazandığı gözlenmiştir. Kimi romanlarda, kurtarıcı bekleyen bir halkın kahraman oluşturması ve bunu hazırlayan süreci yakalamak mümkündür. Kimi romanlar ise mit üretimi ve mit yıkımını anlatırken aynı zamanda buna götüren süreci işlemesi bakımından dikkate değerdir (Dağ, 2016: 299). Kurtarıcı beklentisinden kastedilen şey, insanların içinde yaşadıkları sorunlarla baş edemeyeceklerini kanıksadıklarında psiko-sosyal gerginlik halinden bir beklenti psikolojisiyle çıkmayı denerken var ettikleri mit oluşturma dinamiklerine bir gönderme yapılmasıdır. Yaşam koşullarının zorlaştığı zamanlarda bir umuda sarılma ihtiyacı, insanın psiko-sosyal gereksinimleri arasında yer aldığı gibi manevi birliği beslemek adına toplum olmanın koşulları içinde de gösterilmektedir. Bu dinamiği mit yaratmayla anlamlandıran Yaşar Kemal'e göre: “...bir karanlıktan gelip öbür karanlığa gittiğimiz dünyaya niçin bu kadar sarılıyoruz? *İlyada*'da Homeros diyor ki, en acı çeken yaratık, yaratıklar içinde, insandır. Çünkü yaratıklar içinde bir tek yaratıktır ki, o, öleceğinin bilincinde. Öyleyse bu dünyada, ölüme nasıl dayanabiliyoruz? İşte bizi yaşama bağlayan dünyamızdaki bu büyü değil mi? Bu yaşama sevinci değil mi? Bu yaşama sevincinin kaynağı yaratmak zorunda olduğumuz bu mitler değil mi biraz da? Epopeler, mitler birer sevinç çığlıkları da değil mi? Yaşadığımız bu büyü, yarattığımız bu büyülü mit dünyaları olmasaydı, insan soyu bu kadar acıya, böylesine bilinçlenmişken, dayanabilir miydi? İnsan soyu mit yaratan bir yaratık da değil midir? Şu kurumuş dünyamızda bile, bizi kurtaran her gün yarattığımız mitler değil midir?” (Kemal, 1999: 167). Bu soruların yanıtlarını, *Dağın Öte Yüzü* üçlüsünde Yalak köyünün insanların doğru sözlü Taşbaş Memet'e duydukları saygının ve korkunun etkisiyle onu ermiş statüsüne taşımasının temelinde bulmaktayız. Bu süreçte Taşbaş, hiçbir suçu olmayan, ama topluluğun yaşaması için ölmesi gereken tragedya kahramanının yazgısına örnek oluşturur (Brandabur, 2003: 65).

Yaşar Kemal, mit üreten ve mit yıkan bir sanatçı kimliğiyle insanın gizemine varmak ister. Bu yolda düş gücünü yitirmeyen, umut dolu insanları ele alır. Ona göre umut, düş gücünün yarattığı ve insanoğlunun sahip olduğu en büyük değerlerden birisidir. “İnsan umut yaratmadan yaşayabilir mi?” sorusu onun romanlarında umut ve gizemde bütünleşir. Yazdığı romanlarda

ulaşamadığını düşleyerek yaşayan insanları, gerçeği arama çabası içinde olan karakterleri bilinçli olarak oluşturmuştur. Ayrıca sanata, özellikle romana kesin kurallar koymayarak romanlarını yazmıştır (Kemal, 1999: 80-81-123). Bu özelliğiyle Kundera'nın, "romanın tek varoluş nedeni, sadece romanın söyleyebileceği şeyler söylemektir" tezini büyük ölçüde doğrular (Kundera, 2014: 44).

Eleştirel bir parantez açmak gerekirse, uzun bir dönem anlatılarda, reel toplumsal yapıda olduğu gibi ermişlik çok büyük oranda erkekle özdeş tutulmuştur. Halk anlatılarında olduğu gibi edebiyat da buna sadık kalmıştır. Bu durumun eril tahakküme dayalı toplumlarda daha sık yaşandığına dair çok farklı gerekçeler ileri sürülebilir. Bu açıdan; "kadın bedeni, mitolojik anlatımların başladığı Adem-Havva döneminden günümüze kadar bir korku kaynağı olarak algılanmasının yanı sıra ataerkinin yorumuyla bir nesne, bir gösteren olarak 'kullanılagelmiştir'. İlkel dönemlerde korku kaynağı olarak algılanan, yaratımın gizemli dünyası olarak tapınılan ve sayısız yücelik atfedilen kadın bedeni daha sonraki dönemlerde özellikle erkeğin giderek güçlenmesi ve yine erkeğin bu yaratım/doğum olayına katkısının anlaşılmasıyla birlikte gitgide önemsizleştirilmeye, açık ve kirli olarak yorumlanmaya başlanmıştır. Ataerkin kültür tarihi boyunca anlatıla gelen hemen hemen tüm mitlerde ve destanlarda vurgulanan, duygulara/erosa karşı aklın/logosun üstünlüğüdür. Kadın daima duygularıyla hareket eden ve bu yüzden birçok soruna yol açan bir roldedir" (Akmaz, 2019: 149-153).

Yazarlar açısından bakılacak olursa, kültürel olarak belirlenmiş cinsiyet rollerinin toplum yaşamının her alanında olduğu gibi yaratıcılıkta da çok önemli bir rol oynadığı, hayal gücünün bilinçaltılarından bağımsız olamayacağı, bilinçaltının ise toplumsal olarak kısıtlanmış ve belirlenmiş yapılardan bağımsız olamayacağı varsayılır. Bu sebeple edebiyatta kadın imgesi etrafında dönen tartışmalara sıkça rastlanır (Parla, 2014: 20). Bu anlamda Yaşar Kemal'in *İnce Memed* romanındaki Anacık Sultan ermişi dışında, romanlarında çoğunlukla erkeklerin görünürde ermişlik vasfıyla ödüllendirildiği görülür. Kuşkusuz bu sonucun ortaya çıkmasında, yazarın toplumcu gerçekçi bir gelenekten gelmesi her ne kadar cinsiyetçi tahakküm üzerine kurulan toplumun temel taşlarını eleştirmesine neden olsa bile kadının sosyal konumunu vermektense imtina etmemesi gözetilmelidir. Öte yandan Yaşar Kemal'de mitsel öğeler verilerek toplumun önüne çıkarılanlar erkek olmakla birlikte, onları var eden süreçlerin belirleyeni kadınlardır.

Yaşar Kemal'in *Dağın Öte Yüzü* üçlemesi Çukurova bölgesinde geçen diğer romanlarla beraber, sosyolojik dokusu nedeniyle sıklıkla Türk köy romanı türüyle bilinen bir alt janra ait olarak sınıflandırılmıştır. Köy romanları gibi Yaşar Kemal'in romanları da kırsal yaşamın koşullarını yansıtır; ancak, köy romanlarının aksine, Yaşar Kemal'in doğal mekânları, yoksul köylüleri ve zalim ağaları, büyük edebiyatın işareti olan evrensel bir insanlık durumunu yansıtır. Yaşar Kemal'in *Dağın Öte Yüzü* üçlemesi, bizim janr hakkındaki normal beklentilerimizi yeni bir şeye ulaştırarak aşar ve dönüştürür (Tharaud, 2017: 181).

Dağın Öte Yüzü üçlüsünün ilk cildi *Ortadirek* 1960 yılında yayımlandı. İlk ciltte Çukurova dağlarında yoksul bir köyün yaşam mücadelesi içinde bir aile merkeze alınarak olaylar yapılandırılırken, ailenin yaşadığı sosyal çevre, köy mekânı, köy halkının yaşam niteliği, kırsal kültür, yaşam beklentisi, muhtarlık kurumu üzerinden değişen iktidarın insan ilişkilerine yansımaları, yoksulluk gibi birçok konu roman içeriğinde malzeme olarak kullanılmıştır. Özellikle kasabadaki tefeci Adil Efendi ile değişen iktidarı muhtarlık kurumu aracılığıyla öznelştiren Muhtar Sefer'in köylülerde oluşturduğu psikolojik baskının boyutları, roman kahramanları arasında yer alan Taşbaş Memet özelinde okuru birçok tartışmanın içine çeker.

Dağın Öte Yüzü'nün 1963'te yayımlanan *Yer Demir Gök Bakır* isimli ikinci cildi, pamuktan dönen Yalak köylülerinin kış mevsiminde yoksulluk içinde yaşarken Muhtar Sefer'in çeşitli dalavereleri karşısında ayakta durmaya çalışmaları, gelir elde edemedikleri pamuk hasadı sonrasında Adil Efendi'ye olan borçlarını ödeyemedikleri için saplandıkları korku, psikolojik çaresizlik, yoksulluk, Çukurova'da Koca Halil'in öldüğü varsayılarak mevlit okutulmasına tepki

gösteren Meryemce'nin köye döndükten sonra kimseyle konuşmaması, Adil Efendi'nin yapabilecekleri ve Muhtar Sefer'in baskısı karşısında bunalan köylünün doğru sözlü Taşbaş Memet'i ermiş yapması ve ona sığınmasını konu edinir. Köylünün ermiş miti oluşturma sürecini; yaşadıkları karşısında içine düştükleri sosyo-psişik arayışları desteklemekle birlikte eril tahakkümün kurguladığı bir hiyerarşinin köylüde ortaya çıkardığı sosyal yığınlığın etkisinin olduğu da belirtilebilir. Kuşkusuz köylünün kültürel biyografisinde ermiş olgusuna dair çok çeşitli rivayetler yer alır. Mitlerin geçmişten beri, birincil ilişkilerin hâkim olduğu kırsal eril tahakküme dayalı geleneksel toplumlarda bir ağırlığı vardır. Ayrıca çoğu "ritüellerin kökeninde yer alan mitlerin sosyal yaşamı düzenleme gibi bir işlevi bulunmaktadır. Kültürlenme sürecine giren insan, ilişkilerini ve içinde bulunduğu faaliyetleri düzene sokmak için mitlere başvurur ve ritüellerin devamlılığını sağlar" (Arslan, 2016: 220).

Dağın Öte Yüzü üçlüsünün 1968 yılında yayımlanan son cildi *Ölmez Otu*'nda muhtarın ikinci kez şikâyeti üzerine, Taşbaş Memet kasabaya karakola götürüldüğünde, etrafına toplanan köylülere seslenerek muhtarla konuşmalarını tembihler. Köylüler, Taşbaş'ın dileğini yerine getirecektir. Taşbaş Memet ve beraberindeki jandarmalar yoğun yağın kar nedeniyle bir mağaraya girerler. Taşbaş buradan sessizce kaçır. Jandarma onbaşısı sorumluluğu üzerinden atmak için, çevre köylerin genel inancına ters düşmeyecek şekilde Taşbaş'ın ışıklar içinde çıkıp gittiğini söyler. Pamuk toplama zamanına kadar Taşbaş köylerde dolaşır, çalışır. Bu arada ermişliğini duyan yanına gelir. Köyü, Çukurova'ya pamuk toplamaya indiğinde ise onları görmeye gider. Zayıflamış, bitmiştir. O yıl pamuk ırgatının istemediği bir yağmur yağır. Buna rağmen pamuk hasadı verimli geçer. Ne var ki, eşi dâhil olmak üzere köylüler bu kişiyi ermiş Taşbaş olarak kabul etmezler. Taşbaş kendisini ispatlamaya çalışır. Oysa köylüler kararını çoktan vermiştir. Taşbaş, köylünün, muhtarın ve civardakilerin aşağılamalarına katlanamaz, bedenini Ceyhan suyuna bırakır. Ölümü üzerine köylüler ağıtlar yakarlar. Bedeni bir tepeye gömülür. Mezarıysa bir ermiş yeri kabul edilir. Mezar yeri artık zor zamanlarda insanların sığındığı bir ermişin gömülü olduğu kutsal bir toprak parçası olur. Ayrıca romanda, ikinci ciltte Muhtar Sefer'in ve Ömer'in şiddetine maruz kalan avcı Memidik, kendisini bekleyen Zeliha'yı hak ettiğini göstermek için Muhtar Sefer'i köylünün önünde öldürür. Öncesinde Muhtar Sefer, diğer hasmı Uzun Ali'nin yaşlı annesini köyde bıraktığını bildiği için, adamı Ömer'i, onu öldürmeye göndermiştir. Meryemce, Ömer'i görünce yalnızlığın açtığı boşlukta bir insanla konuşmaya özlem duyarken, bütün sevgisini vermesine karşın ne acıdır ki, Ömer tarafından öldürülür.

1. *Dağın Öte Yüzü* Üçlüsünde Halk İnanışlarının Sosyo-Psişik İşlevi

Ortadirek'te yoksul köylüler sonbaharın başlangıcına doğru Çukurova'ya pamuk ırgatlığına giderler: "Köylülerin Çukurovada çalışmaları bir, bir buçuk ay sürer. İşleri de bitince, gene toptan, indikleri gibi köylerine dönerler. Bu, eskiden beri böyledir. Yani Uzunyaylanın bu yan insanlarının gelirlerinin çoğu, Çukurovadandır. Tarlamdaki ekinimden, kapımdaki koyunlarımdan keçilerimden, sığırlarımdan gelecek şu kadar der gibi, Çukurova'dan gelecek şu kadar gelirim derler" (Kemal, 2000a: 23).

Köyde bir gelenek gibi bozkırda savrulmaya başlayan döngüle çalılarının kurumuş olmasını dikkate alan Yemen savaşından kaçmış, eski namlı at hırsızlarından seksenini geçmiş Koca Halil, hasat zamanını köye bildirmeyi görev edinmiştir. Ancak köylüler farkındadır ki, muhtarın belirlediği şekilde yola çıkılır. Her seferinde muhtar, anlaşmalı olduğu ağaların pamuğu zor toplanan verimsiz tarlalarına köylüleri götürür. Böylece köylüler yeterli parayı alamaz, kıraç topraklarda pamuk toplayacak ırgat bulamayan ağaların da işi görülürdü. Bunun karşılığında ağalardan Muhtar Sefer rüşvet alırdı. Tıpkı bütün köylüyü kasabada dükkân işleten Adil Efendi'den alış veriş yapmaya zorlayarak, karşılığında ondan komisyon alması gibi.

Muhtar Sefer, köylülerle ilişkisinde, ülke genelinde değişen iktidarın bir üyesiye yerelde de kanunları kendi gücünü tesis etmek için kullanan bir karakterdir. Köylüye göre ekonomik durumu iyidir. Dönemin kırsal yapısında yaşayan ağalarda, beylerde, çiftlik sahiplerinde görüldüğü üzere Muhtar Sefer de çok eşlidir. Köylüyü tehdit etmek ve onları türlü oyunlarla yanına çekmekte üstüne yoktur. Örneğin romanda köylüler Çukurova'ya giderken, Meryemce, eşi İbrahim'in arkadaşı Koca Halil ile yaşlı ata birlikte bindirilir. At yolda tökezleyip yıkıldığında Koca Halil, Meryemce'nin kendisiyle gelmemesi üzerine onu ormanda bırakıp köylülere durumu haber vermek için gider. Burada Meryemce, oğlu Uzun Ali, gelini Elif ve torunları Hasan ile Ummahan'ın gelmesini inatla bekler. Muhtar Sefer, haber iletmeye gelen Koca Halil'in elini cinayet işlediği şüphesiyle bekçiye bağlatır. Öteden beri muhtar, köyde kendi aleyhine çalışanlar arasına bu yaşlı adamı da yerleştirmiştir. Bu ve buna benzer haksız davranışlara maruz kalmak köylüler ile Muhtar Sefer arasında manevi bir boşluk oluşturur. Köylülerin büyük bir kısmı muhtarın yaptıklarının farkında olarak karşısında olsa dahi yüzyüze geldiklerinde muhtarın yanında istemeyerek yer alırlar. Çünkü geri planda siyasal iktidara sırtını dayamış bir muhtarın kendisine güveni tamdır.

Yaşlı atın ölümü Uzunca Ali'nin ailesinin köylülerden geride kalmasına neden olur. Meryemce'nin yürümekte zorlanması ise aradaki mesafeyi daha çok açar. İnatçı Meryemce, oğlu Uzunca Ali tarafından yer yer sırtında taşınır. Köylü giderek uzaklaşmıştır. Atın ölümü annenin oğlu ile arasını bozmuştur. Meryemce bir daha oğluyula konuşmaz. Söyleyeceklerini ağaç, taş, değnek vb şeylerle konuşarak oğluna iletir. Zorlu yolda, Meryemce yalnız kaldığı zamanlarda kendi kendine konuştuğu konularda köylülerin toplumsal belleğinde ve anlatılarında yer etmiş bazı inanışları aktarır. Örneğin Peri böceği adıyla bilinen uğur böceğine toplumun yüklediği değeri dile getirir. Uğur getirdiğine inanılan böceğin toplum yaşamı üzerindeki etkilerini romanın sayfalarından çıkarmak mümkündür. Meryemce'nin peri böceği olarak tabir edilen uğurböceğine yaklaşımında bu gözlemlenir. Yazarın oluşturduğu anlam dünyasında, Meryemce için uğurböceğinin insanlara müjde getirdiği düşünülür. Yaşlı kadın, onu kaybolmayacak şekilde giysisine saklar.

İlk ciltte yol boyunca köylülerin konakladıkları yerlerden bir diğeri *Ziyaret cevizi*dir. Ziyaret ağacının altına pisleyen, dallarını kıran, gövdesine çivi sokanların çarpıldığı belirtilir. Ağaca zarar verilmediğinde bu kutlu ağaçların uğur getirdiğine inanılır. İnsana güven veren ağacın huzurunda dualar edilir, adaklar adanır. Ziyaret cevizi imgesinin roman karakterlerinin üzerinde derin bir etkisi vardır. Bu anlamda romanlarının merkezine insanı, insan-doğa ilişkisini, feodal düzen karşıtı temleri koyan Yaşar Kemal, kolektif bilinç dışının ürünleri olan arketipleri, mitik imge ve simgeleri kullanarak kurmaca yapıyı zenginleştirme yoluna gider. İnsanın ve insanlığın gerçeğini ince bir nakış gibi işler. Bunu yaparken insan-doğa ilişkisini gözler önüne serer (Arslan, 2017: 210). *Ortadirek*'de merkez simgeçiliğinin önemli unsurlarından biri olan Ziyaret cevizi (*kozmetik ağaç*) imgesinin kullanımı ve roman kahramanlarının hayatındaki sosyal işlevi verilir. Roman boyunca Çukurova'ya ister pamuk toplamaya giderken ister köy yerinde umutsuzluğa düşen insanların içsel yolculuğunda açlık savaşını kazanma dileklerinin ışıklarla bezenmiş Ziyaret cevizine edilen dualar, onun altında kılınan namazlar ve ona adanan adaklar sayesinde gerçekleşeceğine inanılır. Denebilir ki, tarıma bağlı hayat sürdüren toplumlarda inanç, güçlü bir unsurdur. Ziyaret cevizi mitik varoluş mücadelesi sergilenen romanda kahramanlara uğur getirecek bir unsurdur (Arslan, 2017: 214).

Ziyaret cevizine bu değin sahiplenen köylü yol üzerindeki Körmezar'dan ise korkar. Mezarın bulunduğu yerden geçmek yaşlı Meryemce'nin çok korktuğu anlardan biridir. Ona göre, "...Körmezarın önünden, yapayalnız, ödü kopmadan kimsecikler geçemez. Karanlık sulardan, kaplan kayasından, cin mağarasından geçilir. Körmezarın yanına yaklaşılmaz" (Kemal, 2000a: 134). Körmezar imgesinin bu kadar güçlü olmasının nedeni mezar taşlarının eski tarihsel dönemlerden kalmasıyla ilişkilendirilebilir. Farklı yapıdaki mezar taşlarına yüklenen anlam dünyasıyla, mezar yerinin sahipsizliği bilinmeze yönelen korkuyu her daim tetikler. Korkunun bireylerde oluşturduğu gerilim, kötü şeylerin başlarına geleceğine dair bir kaygıyı beraberinde

getirir. Baş edilmez olan bu duyguya karşı köylü tarafından verilen en rasyonel tepkiyse biran önce mezar yerinin yanı başından sessizce geçip gitmektedir.

İkinci cilt *Yer Demir Gök Bakır*'da Taşbaş'ın adının büyüdüğü aylarda Yağmur Dede'nin yatırından kısaca söz edilir. Bu yatıra keramet bulmaya gidenlere rastlanır. Yağmur yağmadığı yıllar köylülerin horoz kurban edip yağmur diledikleri "Yağmur Dedenin çok işleri, efsaneleri vardı. Yağmur Dede bütün işlerinde bir başka Hızır'dı. Doğadaki bütün güçler onun elindeydi. Karı o yağdırır, fırtınayı o geri gönderir, yağmuru o dindirirdi. Suları o taşıırdı. Bir de bütün bozkırın bereketini o gönderirdi..." (Kemal, 2000b: 281). Bu ciltte ayrıca Hasan ile kız kardeşi Ummahan, ormana odun toplamaya giderlerken, kendi aralarında Koca Halil'in, mavi yanardöner kuşu nasıl tuttuğundan söz ederler. Su kıyılarında yarların derinliklerine yuva yapan yanardöner kuşların toplumsal yaşamdaki anlamı romanda Hasan aracılığıyla şöyle verilir: "Kuşun kara, pırıltı içinde, upuzun, güzel bir gagası vardır. Koca Halil o kuşun başını çocukların omzuna nazarlık olarak takar. Bu kuşun başından nazarlık takan çocuğa hiç mi hiç, nazar değmez. Nazar dediğin onun yanına bile yaklaşamaz. Omzuna bu kuşun başı takılmış çocuğun kısmeti bol olur. Hiçbir zaman o çocuk yok yoksulluk bilmez. Atalardan kalma bir sözdür bu..." (Kemal, 2000b: 13). Halk inanışlarına bir başka örnek, yanardöner kuşun başının ağaçlara asılmasının ve tarlalara atılmasının bereket getireceği yönündedir.

Uğurböceğinin sembolik özelliğine dönecek olursak, köylüler büyük bir çabadan sonra Çukurova'ya indiklerinde, girdikleri tarlada hiçbir şeye aldirmeden Meryemce, beline soktuğu ak başörtüsündeki düğümden çıkardığı kurumuş uğurböceğini bir çiçeğin üzerine bırakır. Yaşlı Meryemce sonunda yetiştirilmiştir. Bereketli topraklara gelinmiştir. Bazen oğlu Uzun Ali'nin sırtında bazen değneğe yaslanıp yürüyerek, yoldan dönmeyen Meryemce her gelişlerinde yaptığı gibi yeşil başörtü, pırıltılı küpeler, boğazında boncuklar, kolunda sırça bileziklerle süslenmiştir (Kemal, 2000a: 336). Geldikleri tarlaların pamuksuz oluşu umurunda değildir. Gelmeyi başarmıştır. Toprağa çömelir: "İndik ya geldik ya" der.

Sonuçta romanda köylülerin Adil'in korkusu ve muhtarın baskısından bunalmalarının etkisiyle yarattıkları bir mite sığınma pratikleri ne kadar yoğun işlense bile köylünün kültürel yaşamında önemsenen; sosyo-psişik etkisi güçlü birçok mitik imgeyi yakından görmek mümkündür.

2. Adil Efendi'nin Korkusundan Taşbaş Memet Ermişine Giden Yolun Sosyolojisi

Dağın Öte Yüzü'nde köylüler, kasabadaki dükkâncı Adil Efendi'den veresiye alışveriş yaparlar. Yaşar Kemal'in anlatımı ile Adil Efendi, köylüler arasında aile üyelerinin pamuk toplayan sayısına göre "insan başına bir şeyler verir. Sarı deftere yazar. Bilir ki, millet Çukurova'dan dönünce, bir ölüm kalım olmamışsa, bir tanesi köyden, topluluktan tezikip başını alıp gitmemişse sarı deftere yazılılar eksiksiz avucunun içindedir" (Kemal, 2000a: 23). Adil Efendi, köylüyü kendisine muhtaç ederken tefecilik yaparak sömürür. Köylü, Adil Efendi'ye olan borcundan dolayı hep tedirgindir. Pamuk toplama zamanında istedikleri geliri elde edemeyince, borçları katlanarak artardı. Buna bağlı olarak Adil Efendi'nin bir gün gelip köyde ne var ne yok alıp götürüleceğinden korkan köylüler bu psikolojik ortamı elbirliği ile büyüttü. Örneğin *Ortadirek*'te bindikleri yaşlı atın ölmesiyle, yaşlı Meryemce'yi bir yandan sırtlayan diğer yandan öteberileri taşıyan Uzun Ali, çukura varmak için yoğun çaba sarf eder. Geride kalışın telaşıyla birlikte Adil Efendi'yi anımsar: "Olmaz, olmaz! Ulaşamazsam, onlar gideli çok oldu, ulaşamazsam çoluk çocuğum aç, çıplak kalır. Borcumu da ödeyemezsem, Adil Efendi de ağzıma sıçar..." (Kemal, 2000a: 88). İnatçı, yiğit, iyi ve konur Meryemce bile oğlunun üzerine Adil Efendi'den gider. Koca Halil'i bindirdiği atın ölümünden sorumlu tuttuğu Uzun Ali'yi, gelini Elif'e şikâyet ederken Adil Efendi kurtarıcı olur: "Sen de onunla birlik olma! Beter olsun, beter! Sürünsün. İnşallah bu yıl pamuğa yetişmesin de, akılcığı başına gelsin. Adil Efendi de onu boğazlasın" (Kemal, 2000a: 111). İlerleyen sayfalarda

Çukurova'ya gidişleri uzadıkça Adil Efendi daha çok konuşulur. Uzun Ali: “El beni bekler mi? Gireler pamuğa. Gireler de bir toplarlar ki... Adil Efendi Müslümanım demez, evin kapısını söker de borcunun yerine alır götürür. Tarladaki yanık sabanı bile alır. Evdeki unu, çuvaldaki bulguru bile alır...” (Kemal, 2000a: 144). Adil Efendi adeta her umutsuzluk anında ileri sürülen, her taşın altında bir korku objesi olarak bekletilendir.

Ortadirek'te Taşbaşoğlu karakteri doğru sözlü, köylünün haklarını savunan, Muhtar Sefer'in yanlışlarını ve yalanlarını yüzüne vuran onurlu bir kişidir. Köylüleri, verdikleri sözleri tutmayınca kendileriyle yüzleştirir. Ona karşı bir saygı duyulur. Muhtar Sefer bunun bilincindedir. Pamuk toplamaya giderken Sefer'in oyunlarına karşı birlik olmaya karar veren köylüler, zamanla verdiği karardan döndüğünde Taşbaşoğlu onları toplayarak: “Sizden bıktım. Yüzüme gelince benimle birlik olup, Sefere söver, onun yoluna gitmeyeceğinize avrat boşarsınız. Sonra da karşınıza geçer iki laf eder, ona doğru hiç düşünmeden kayar gidirsiniz... bu adam yıllar yılı kanımıza ekmek doğradı...” diye konuşur (Kemal, 2000a: 254). Serinin ilerleyen ciltlerinde Muhtar Sefer ile Taşbaş arasında gidip gelen köylüler en sonunda Adil Efendi'nin korkusuna ve Muhtar Sefer'in baskılarına dayanamayarak umut ve bir sığınma gereksinimiyle Taşbaş'tan bir mit yaratırlar. Köylülerin başka birini değil de Taşbaş'ı seçmelerinin nedeni, büyük olasılıkla Taşbaş'ın toplumsal adalete önem vermesidir (Brandabur, 2003: 69).

Olayların kronolojik dökümünden hareketle şöyle de bakılabilir: İlk cildin sonunda köylüler Çukurova'da verimsiz bir tarlaya düşünce gelir elde edememişlerdir. Köye döndüklerinde ise her günü tedirginlik ve korku içinde geçirirler. Çocukların dahi dilinde ailelerin borçlarını ödeyemedikleri kasaba tüccarı Adil Efendi dolaşır. Adil Efendi, Muhtar Sefer'e ilk başlarda köye gelip, borcunu ödemeyen köylünün her şeyini alacağını söyler. Adil Efendi'nin korkusu her gün yeniden üretilen ve elle tutulan bir korku haline gelir. Ne zaman geleceği belirsizliğini korurken, her an gelme olasılığı, köylüyü delirtecek hale getirir. Karın yağması, kara bulutların köyün göğünü sarması, boran ve ortaya çıkabilecek her felaket hepsi de Adil Efendi nedeniyledir. Zalaca, köy kadınlarıyla tartışırken Adil Efendi için “bu yıl zaten ürün olmadı. Sığırı, sıpayı, arpayı, buğdayı alacaktı, kabı kacağı, yorganı yastığı, hasırını çulu alacaktı” der (Kemal, 2000b: 264).

Adil Efendi, köy muhtarlarına komisyon vererek yöredeki köylülere, borçla öteberi satardı. Pamuk sonrası çevre köylerden sattıklarının parasını beklerdi. Yalak köylüleri bu yaz bir şey kazanamadıkları için gelenekleri bozmuş ve Adil Efendi'ye borçlarını ödeyememişlerdir. Köyün borcunu ödeyememesi onursuzluk olarak kabul edilir. Bu süreçte Taşbaş Memet, köylünün yanlışlarını yüzüne vuran, Muhtar Sefer'in köylü üzerinde kurduğu tahakküme karşı gelen bir karakterdir. Köylüler hayranlık duydukları Taşbaş Memet'ten hem çekinir hem de ona saygı gösterirlerdi. Diğer yandan Adil Efendi'nin korkusu her geçen gün büyür. Bir ara köylü neleri varsa gizler. Taşbaş Memet sessizlik içinde olanı biten izler. Köylünün yaptıklarına katılmaz. Köylü her gün Adil Efendi'nin gelmesini bekler. Köylüler yönünü kasabaya dönerek: “Hep onu konuşuyorlardı. Ha geldi, ha gelecekti. Az sonra Adil Efendinin köye gireceğine öylesine inanmışlardı ki...” Bekleyiş öyle bir hâl alır ki, “köyün üstünü kurşun geçmez bir karanlık gibi Adil Efendi örtmüş. Köyün sevgisinde, korkusunda, ağdında, ekmeğinde aşında, oyununda yalnız Adil Efendi var”dı (Kemal, 2000b: 97-105). Çocuklar Adil Efendi'nin gelip, köyü ateşe vereceğinden söz ederler. Köylüler psikolojik olarak hazırladıkları senaryonun artık inanmış birer oyuncularını olmuşlardır.

Muhtar Sefer, Taşbaş Memet üzerinde istediği yönlendirmeyi yapamadığı için onu köylüler karşısında küçük düşürmeye çalışır. Ancak köylüler Muhtar Sefer'e de çok tepkiliydi. Pamuk tarlalarında başlarına gelenlerin sorumlusu olarak gördükleri muhtara karşı her geçen gün öfkeleri artmaktaydı. Bunu bilen Muhtar Sefer, köylülerin beraber hareket ederek kendisini öldürebileceği kaygısını yaşamaktaydı. Kuşkusuz köy halkında biriken öfkenin kasabaya kadar ulaştığı ve Adil Efendi'nin bundan çekindiği ortadaydı. Adil Efendi eskiden malı mülkü az olduğu zamanlarda rahatlıkla gelip parasını isterken, şimdi servet sahibi olmuştu. Köye gelip kötü bir sonuca

katlanmak istemiyordu. Köylünün, kendisine vereceği zarardan çekinir. Yörede bu tür olayların örnekleri çokça yaşanmıştı. Zulüm yapan ağaları, toplanıp parça parça eden köylüler vardı. Özellikle kadınların başını çektiği grup eylemleri ölümle sonuçlanmaktaydı. Bu sebeple şimdilik borcunu ertelemek Adil Efendi'nin düşündüğü bir çareydi.

Adil Efendi'yi köylüler roman boyunca korkuyla, öfkeyle, yorgun argın, yılmış bir şekilde duygudan duyguya geçerek beklemeyi sürdürürler. Taşbaşoğlu, Muhtar Sefer'in evirip çevirdiği hukuksuzluklara, köylülere yapmış olduğu dalaverelere rağmen köylülerin onun yanında yer almasını hazmedemiyordu. O da biliyordu ki, köylülerin sırtından geçinen Sefer'di. Taşbaş bazen köylülerin yüzüne karşı köyün bereketsizliğinin, verimsizliğinin, doğurganlığının olmayışının, ürün vermeyişinin, hayvanlarının doğurmayacağını, kadınların kısır kalacağını nedeni olarak köylünün ikiyüzlü tutumlarını gösterir. Bunun karşısında, "köylüler ne söylerse söylesin, Taşbaş hak veriyorlar. Öfkeleniyorlar, canını almak istiyorlar. Onu boğmayı, öldürmeyi içlerinden geçiriyorlar..." Adil Efendi'nin korkusu bir yana köylü yavaş yavaş "kutsal bir yaratıktan ürker gibi ürktükleri" Taşbaş'ın söylevlerine eğilim göstermeye başlamışlardı (Kemal, 2000b: 153). Bir gece köyün delisi Vurgun Ahmet'in kar tipisinde köyde ev ev gezip köylülerin yanlışlarını bir bir yüzlerine söylemesi, ancak Taşbaş'ın evine gelince saygıda kusur etmemesi, köy eğer ayaktaysa Taşbaş'ın yüzün suyu hürmetine olduğunu dillendirmesi ve sonrasında ortadan kayboluşunu köylü yakından izlemiştir. Artık peri padişahının iç güveyisi olarak nitelenen Vurgun Ahmet'in sözlerinden sonra mitos oluşumu hızlanır. Köylülerden Zalaca'nın, Taşbaş'la ilgili gördüğü düş ve bu düşü yarıda keserek devamını köylüye anlatmaması, merak ögesini ön plana çıkarır. Köylüler, düşün devamını eklemelerde bulunarak tamamlar ve kolektif bilinç dışında yer tutan destansı kahramanlarla ilgili anlatımları Taşbaş için dillendirmeye başlarlar (Dağ, 2017: 73). Taşbaş, köylüde kendisine yönelik hareketliliğin nerelere varabileceğini kuşkuyla beklemektedir. Taşbaş yavaş yavaş köylünün sorularının karşılığı olmaya başlamıştı. Bir anda Taşbaş'a ilişkin anlatılar çoğalır. Dağ başında taş olma macerasının sahibi Molla Ahmet'in hikâyesi Taşbaş Memet'in soyundan gelenlerin yaşadıkları bir şeymiş gibi anlatılır. Lokman Hekim'in efsanesi Taşbaş Lokman şeklinde değiştirilir. Lokman Hekim'i, Taşbaş'ın dedesi olarak gösterirler. Toroslarda Geyikler ermişi Ulu Taşbaş ile Kazdağı'nda kuşların ermişi Sarı Kız'ı Antalya Yanartaş'ta birleştirirler. Avcı Memidik, Muhtar Sefer ve adamı Ömer'in sabaha kadar süren işkencesine rağmen, Karacadağ'ın ışıklar evliyasını Taşbaş'a yorarak, Taşbaş'ı Tekeç dağında arkasında ışıklar içinde gördüğünü söylemekten vazgeçmeyecektir.

Diyebiliriz ki Yaşar Kemal, *Dağın Öte Yüzü*'nde halk anlatılarından ve eski destanlardan yararlanır. Bozkır insanının anlatım biçimlerini anlatımına çok yardımcı olduğu için kullanır. *Dağın Öte Yüzü* üçlüsünde kullandığı bu teknikle ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunur: "Ben, gençliğimde ve yaşadığım sürece mitlerin yaratılmasının tanığı oldum. Bir miti bir kişi, bir toplum hangi koşullarda yaratıyor, o kişileri tanıdım, o toplumların içinde bulundum. *Yer Demir Gök Bakır*'da mit yaratılması anlatılırken eski ozanlardan, yaratılmış mitlerden bol bol faydalandım" (Kemal, 1999: 167). Yukarıda bir kısmını verdiğimiz mitlerden yola çıkılarak bakıldığında, yazar *yaratılmış mitlerle, yaratılmakta olan mitin yaratılışını* destekleyerek bir Taşbaş mitini başarıyla ortaya çıkarmıştır. Başka bir deyişle, mitler daha çok zihnin kanalları aracılığıyla ve imgeler yoluyla insanı hedeflerken, bir takım kolektif değerleri bireye yükler. Bu psikososyal süreçte hakikat kutsallığa dönüşebilmektedir. Dolayısıyla mitoloji hakikati yorumlayarak, yanılsamalara imkan vererek, çoğu zaman da anlam yükleyerek ve bilinçli sistemli manipülasyon sayesinde insanları örgütleyip motive edebilmekte ve yönlendirebilmektedir (Öztürk, 2019: 32-43).

Muhtar Sefer'e göre ise "köylü adamı yavaş yavaş, gün geçtikçe ermişliğe itiyor. Bunun bir tek müsebbibi Adil. Köylü böyle anlarda sarılacak dal arar. Türü türü dala sarılır, bırakır. En sonuncu sağlam sandığı bir dala sarılır, sarıldık sarılır, her biri şeyini dalın gücüne verir, dala sığınır. Bir dal bulamazsa, kendisi dalı yaratır, sonra da sarılır. Köylü dalsız edemez" (Kemal,

2000b: 172). Sıkıntılı günlerde birden bire çıkan ermiş olaylarında Muhtar Sefer için “bittecrübe sabitti ki bütün ermişler ortalığa kıtlık yılları, salgın yılları çıkarılmışlardır” (Kemal, 2000b: 186). Muhtar Sefer bunu Taşbaş Memet’e şöyle anlatır: “Taşbaş kardaş, bugünler köyün sıkıntılı, ölüm kalım günleri. Sana tutunacak dal diye sarılıyorlar. Seni yüceltirler, başları sıkıntıdan kurtulup, aydınlığı bulunca, ta yukarıdan ayaklarının dibine, çamurun içine atarlar...” (Kemal, 2000b: 198). Her ne kadar Muhtar Sefer’in, otoritesini sarsan ve köylü nazarında onu güçsüz düşürecek bu durumdan dolayı Taşbaş’ın yükselişini hazmedemese de arka planda parmak bastığı nokta gerçektir. Savaş, salgın ve kıtlık yıllarında Anadolu’da ermiş yaratma olaylarına sıkça rastlanır. Konuyla ilişkisi olması yönüyle Özünel’in şu saptamasına bakmakta fayda var: “Mit ve gelenek arasında bir bağ olduğu; bu bağın da mitlerin, geleneğin meşrulaşma sürecinde araçsallaştırılarak kurulduğudur. Geleneğin sürekliliğini sağlama misyonundaki tamamlayıcı unsurlardan olan mit, her şeyin ilksel nedenini açıklayarak, birçok toplumsal olgunun ya da davranış biçiminin neden şu an olduğu şey olması gerektiği konusunda insanları ikna edici işleve sahiptir” (Özünel, 2010: 198).

Taşbaş’ı, köylülerin karşısında küçük düşürmek amacıyla Muhtar Sefer aklına yatan her oyunu çevirir. Taşbaş’ın aleyhine ahlaki olmayan sözler çıkartıp yayar. Adamlarıyla öldürmeye yeltenir, ancak başaramaz. Her davranışı köylüler açısından Taşbaş’ı yüceltir. Adil Efendi’yi çağırma adam gönderir. Köylülerin biriken öfkesini bilen Adil hakkını köylüden alacağını, ancak şimdilik gelebileceğini hatta gelecek pamukta borçlarını ödemek koşuluyla köylülerin alış verişe gelebileceklerini söyler. Köylüler bütün bu gelişmelerin Taşbaş Memet’in gücünden kaynaklandığına inanmıştır. Duyduklarından ürken Taşbaş Memet evden çıkmamaya başlar. Meryemce ve Uzun Ali dışında kimseyle görüşmemeyi tercih eder. Karısı ve çocukları bile onu ermiş olarak kabul ederler. Hatta eşi bir gece onun birlikte olma isteğini ermiş olduğu için geri çevirir. Köylüler ise diğer taraftan yarattıkları miti alabildiğine büyütürler. Evinin üstünde geceleri ışık olduğu, her gün ona Bağdat’tan bir hurma geldiği, Bingöl dağlarına çıktığı, Köroğlu’nun Kıratını bularak hayat pınarından su içtiği, Tekeç dağında perilerin yaptığı saraya konuk olduğu anlatıları kulaktan kulağa yayılır. Sonunda evinin önünde hastalar birikir. Taşbaş’ın elini başlarına sürmesini bekleyen hastalar çoğalır, tepkili olan Taşbaş yalvarmalara yakarmalara dayanamayarak, ermiş olmadığını ısrar etse dahi en sonunda söylenenleri yapmak zorunda kalır. Günahkâr bir kul olduğunu, ermiş olmadığını bağıra bağıra söylemesi fayda etmemiştir. Böylece “Taşbaş’ın evi ve evin eşiği kutsal olmayan öteki yerlerden soyutlanarak *kozmetik mekâna* dönüşür. Burası gök, yer ve yer altının birleştiği mekân olarak *merkez simgeçiliğini* oluşturur. Bu yolla halk tarafından kutsalın üretimi sağlanmış olur. Kutsal olarak görülen bu mekânda gerçekleştirilecek ritüellerle arketipsel zaman ve mekâna dönülerek yenilenme gerçekleşir. Bu nedenle köylü, bolluk getirmesi amacıyla Taşbaş’ın evinin eşiğinden toprak alır ve tarlalarına serper. Taşbaş’ın canlılığın, yaşamın ve bolluğun simgesi konumunu aldığı söylemek olanaklıdır. Köylü, kolektif bilinç dışında bulunan öğelerle Taşbaş’a kerametler yükler ve Taşbaş mitleşir. Zamanla halk, kendi yarattığı mitten yardım dilemeye başlar. Tüm söylenenler ve Meryemce’den duyduğu çeşitli sağaltma yöntemleriyle hastaların bir bölümünün iyileşmesi Taşbaş’ın da zihnini kurcalamaya başlar. Kendi kendisine ermiş olup olmayacağını sorgular” (Dağ, 2017: 81).

Öte yandan köylünün nefret ettiği Muhtar Sefer bir gün Meryemce liderliğinde köylü kadınların taşlı saldırısına uğrar. Evi basılır. Son anda tepkisiz kalarak kurtulur. Köylü kadınların yenilgisi bu kez Sefer’e yeni bir hayat vermiştir. Bunun üzerine Muhtar Sefer kasabaya giderek Adil Efendi’den kararını değiştirmesini ısrarla ister. Ayrıca yalancı peygamber, Mehdiyi zaman diyerek Taşbaş’ı karakola şikâyet eder. Şikâyet üzerine jandarmalar Taşbaş’ı alıp götürürler. Taşbaş, yüzbaşıya başına gelenleri anlatınca affedilir. Dine aykırı bu davranışları bir daha yapmaması tembih edilir. Söz veren Taşbaş köyüne geri döner. Ne var ki, dönüşü etrafta büyük hareketliliğe neden olur. Köylerden insanlar gelmeye devam eder. Hasta, hayvanı yiten, karnı ağrıyan, duymayan, toprağı ürün vermeyen, yatalaklar, dili tutulmuşlar, görme engelliler vb evinin önünde dolup taşar. Bir ara Taşbaş anlatılardan etkilenerek kendisini ermiş olduğuna inandırmak ister. Bunları ne kadar zorlasa da bir türlü kendi hayatında doğrulayamaz. Köylülerin korkuları,

saygıları büyür. Ermiş olduğundan beri kapısında günde yirmi otuz horoz kurban ediliyor, horoz başları evin duvarına asılıyordu. Baş edemiyordu Taşbaş, hastaların ardı arkası kesilmiyordu. Taşbaş ermiş olduğunu bilse köylüden istediği nettir: "...Hak, adalet üzere yürümelerini isterim. Çoğun aza eklenmesini isterim. Kimse kimseyi ezmesin, soymasın, hak yerini bulsun isterim" (Kemal, 2000b: 329).

Muhtar Sefer, Taşbaş Memet'i kendi yanına çekememiştir. Köylü de karşısındadır. Bir şikâyette daha bulunur. Jandarmalar gelip götürdüğünde, Taşbaş etrafındaki köylü kalabalığından tepki vermemelerini ister. Her iki götürülüşünde olduğu gibi Muhtar Sefer göstermelik olarak köylünün saygısını kazanmak için Taşbaş'ın etrafında pervane olur. Onun yanında olduğunu söyler. Taşbaş, köylü ile vedalaşır. Köylüden bir dileği olduğunu yüksek sesle dile getirir. Bu dilek yerine gelmediğinde, köyün başına her türlü belanın geleceğini belirtir: "Dileğim şudur ki, içinizde uygunsuz, dört kitapta katli vacip birisi var. İşte, şimdi ben onun ihbarı üstüne karakollara götürülüyorum. Bütün gözler Sefere çevrildi. Dileğim şudur ki, bu dört kitapta katli vacip kişiyi, dört kitapta katli vacipse de öldürmeyeceksiniz. Bu dört kitapta katli vacip murtat, yalancı, bin beş yüzlü adam kim? Muhtarınız Sefer Efendi. İşte şurada duruyor. Kalabalıktan kinli homurtu yükseldi. Sizden dileğim şudur ki, ölünceye kadar bu köyün karıncası bile, köpeği kedisi bile onunla konuşmayacak" (Kemal, 2000b: 340). Buna köyün bütün insanlarını ve diğer köyleri dâhil eder. Artık herkes ölümden kaçır gibi Muhtar Sefer'den uzak durmaya çalışır. Taşbaş, boran başladığında jandarmalarla sığındığı mağaradan, jandarmaların uyuması üzerine, ardı sıra gelen köpekle birlikte kaçır. Cumali Onbaşı ise kendini kurtarmak için, karda yürürken önlerinde sesli bir ışık patladığını ve Taşbaş'ın dağlara doğru akıp gittiğini anlatır.

Adil Efendi'nin korkusu sürerken köylüler yeni bir pamuk hasadı zamanına ulaşmıştır. Uzunca Ali tarlalara inmeden eski dostu Taşbaş'ı anımsatır: "Hele beklesin Taşbaş. Hele gelsin Taşbaş köye. Gelsin de bet bereket getirsin. Sağlık esenlik getirsin. Hele bir gelsin efendimiz" (Kemal, 2000c: 25). Zor zamanlarda dayandıkları ermiş mitosu, köylülerin imdat çıkışı olurken, yoksullukla ve diğer baskı unsurlarıyla mücadelede bir yaşam stratejisi geliştirmek dışında bir şey değildir. Taşbaş Ermiş, çocukların günlük yaşamında erişilmez bir yerde olmayı sürdürür. Örneğin Uzun Ali'nin oğlu Hasan'la ilgili bir durum şöyle verilir: "Vardı, eğildi Taşbaşın evinin eşliğini öptü" (Kemal, 2000c: 40). Diğer yandan *Ölmez Otu*'nda kırklara karıştığını iddia ettiği Taşboğlu yüzünden, Muhtar Sefer ve adamı öksüz Ömer'den dayak yiyen avcı Memidik, öcünü almak için günden güne kendisini bilir. Önce yanlışlıkla bir gece Sefer diye çiftlik sahibi Şevket Bey'i öldürür. Şevket Bey cinayetinin üç atlı tarafından araştırılması, polis ve jandarmanın olaya el koyması bu esnada köylü ile süren diyaloglar *Ölmez Otu*'na polisiye bir roman havası katar. Avcı Memidik bazen düşünle gerçek arası gördüklerini, üzerine kata kata köylülere anlatır. Anlattıklarına onları inandırır da. Örneğin Muhtar Sefer'i öldürmesi gerektiğini kendisine söylediğini ifade eder, ışık gibi güldüğünü betimler. Taşbaş'ın köylülere iletmek istediklerini şu şekilde dile getirir: "Beni gördüğünü istersen herkese söyle. Ama Sefer için elimi sana verdiğimi, onu öldüreceğini kimseye söyleme. Köylüme söyle ki bir gün köyüme geleceğim. Bet bereket, mutluluk getireceğim köye. Hastalıklar, sayrılıklar olmayacak. Yoksulluklar, ayrılıklar olmayacak. Zulümler olmayacak. Kimse kimseyi aşağılamayacak. Kardeşlikler getireceğim. Köylüme söyle bir gün böyle geleceğim köyüme. Bir gün geleceğim, bir gün geleceğim, bir gün... Hele azıcık bekleyin... Bu dünyası cennet olmayanın, öteki dünyası da cennet olmaz. Var git söyle köylüme bir gün geleceğim, ben geldikten sonra da insanoğlu yok yoksulluk görmeyecek..." (Kemal, 2000c: 201-207). Taşbaş'ın intihar ettiği gün ise Memidik, Muhtar Sefer'i pamuk tarlasında bütün köylünün gözü önünde öldürür. Öncesinde köylü, köyde yaşlı annesini bırakıp gelen Uzun Ali'nin çok fazla pamuk toplayıp bir an önce köye dönmesi düşüncesi karşısında öfkelenir, annesini öldürüp bıraktığını söyleyerek onu linçe kalkıştır. Sonra da onunla ilgilenir. Bunu fırsat bilen Muhtar Sefer yakın adamı Ömer'i Yalak köyüne göndererek *ölmez otu* Meryemce'yi öldürtür. Sonuçta köylüler köye vardığında Meryemce'nin ölümünü Uzun Ali'den bileceklerdir. Uzun Ali, köylülerden gelecek her

şeye karşı Taşbaş'a sığınmaya devam eder: "Taşbaş kardaş belki de erişmiştir. Belki de şimdi Kırklar mağarasında Kırk ölümsüzün içindedir. Belki de başında güneş gibi balkıyan ışıktan bir taç. Belki de şimdiye kadar sakalı ağarmış, uzamıştır. Işık gibi göğsüne yağıyordur sakalı. İnşallah Taşbaş Efendimiz Meryemce Anasını kanatları altına almıştır. Şimdi onu koruyordur. Benim şu halimi de biliyordur inşallah... İnşallah... İnşallah ermiş olmuştur kardaşım Taşbaoğlu" (Kemal, 2000c: 123). Taşbaş Memet, yokluk içindeki umutsuz köylüye umut olur. Taşbaş, Toros köylerinde de anlatılara konu yapılır, "ışık dağının dibinde zümrüt yeşili bir adam" olur (Kemal, 2000c: 220) ak libaslar içinde Kırk Ölmezler arasında Kırklar dağında görünür, yeri gelir Taşbaş adına yağmur duasına çıkılır.

Son cilde dönecek olursak, Taşbaş ortaya çıkıp köyünün pamuk topladığı tarlaya uğrar. Köylüleri tarafından görmezden gelinir. Taşbaş Ermişi'nin kendi tasvirini gönderdiği dillendirilir. Kendisi olduğunu ispatlayamaz. Dalga geçilir, aşağılanır, dayak atılır, bu süreçleri yakından takip eden kimselerin konuşmadığı Muhtar Sefer, kendi adamları aracılığıyla daha bir acımasızlaşır. Köylülerden Vicikvicik'in köylü önünde hakaret ederek tekmelediği Taşbaş'a yanaşır: "Eeee, Taşbaşzadem," dedi kinle, "ben sana demedim miydi bu kış? Demedim mi ki bu köylü insana böyle yapar? İşine gelince başına taç eder geçirir, ermiş yapar, peygamber yapar, işi bitince de vurur götüne tekmeyi işte böyle rezil rüsvay yapar. Ermiş kardaşım, daha yeni başlıyor senin belan..." (Kemal, 2000c: 278). Yaşatılanlar karşısında Taşbaş Memet gerilese de büyüsü bozulmaz. Bolluk zamanı belki çok az anımsanır, ama yokluk zamanlarında sarıldıklarıdır o. Sonuçta ona bir ermişlik verilmiştir. Taşbaş Memet insanlarla baş edemeyince, "Bana yer demir oldu, gök bakır. Gök bakır. Gök bakır" diyerek çekilir yaşamdan (Kemal, 2000c: 245). Yerlerin göklerin ermişi Taşbaş'ı, öldüğünde, köylüler bir ermişin cenaze merasimini yapar gibi toprağa verirler. Cenaze töreninde imamlık yapan Kel Aşık'ın söylediği dualardan sonra son sözü şu olur: "Onun bedeni burda, kendi Kırklar dağında. Bunu böylece bilesiniz kardaşlar" diye gürlüdi tok sesiyle (Kemal, 2000c: 329). Gömüldüğü tepeye türbesinin yapılmasına karar verilir. Bu noktada Taşbaş'ın yazgısının karanlık yönü, kendi yazgısını kendisi hazırlayan hatalı kahramanın ölümünden çok, kurban seçilen temiz kişinin ölümüymüş gibi görünmektedir (Brandabur, 2003: 83).

Cenaze merasiminden sonra Yaşar Kemal, romanda Taşbaş Efsanesi'ni şu şekilde bitirir: "Ve geceydi, çok karanlık vardı. Kurşun işlemez, göz gözü görmez, taş gibi. Ötelerden, uzaklardan çığlık çığlığa kuşlar geldi, küçücük küçücük, her birisi bir başparmak iriliğinde. Milyonlarca milyonlarca ışıktan kuş. Çığlık çığlığa geldiler, gökyüzünü, geceyi tuttular, pul pul ışıktan, milyonlarca, Taşbaşın türbesine, tepeye döküldüler. Gökyüzünde, gecede sabaha kadar balkıldılar, yağdılar, ışık seli, pul pul sağıldılar. Sabaha kadar" (Kemal, 2000c: 331).

Sosyolojik bağlamda, olması gereken ile olan arasındaki ayrımı bilinçli bir şekilde konu edinen Yaşar Kemal, sosyal-ekonomik ve siyasal alanda bireyin tüm haklarının elinden alındığını, *Dağın Öte Yüzü* üçlemesinde detaylıca ortaya koyar. Siyasi ve sosyal düzen her şeyden önce tüm edinimlerini mantıklı bir tutarlılık içinde birleştirmeli, tüm bireylere aynı açıdan bakmalı ve insanca yaşama hakkı tanımalıdır. Ancak romanlarda siyasi yönetimin ağa/muhtar/efendi kimliklerine verdiği toplumsal ayrıcalıklar ve ataerkil güç insana doğuştan verilen ve evrensel bir hak olan yaşama hakkını elinden alır. Böyle bir toplumsal ortamda konumlanan her birey, kendi geleceğini bağımsız bir biçimde kurgulama ve belirleme olanağına sahip rasyonel bir birey olmaktan oldukça uzaktadır. Hem siyasi hem de sosyal varlıklar tarafından cezalandırılan bu insanlar yaşama, refah, mülkiyet ve özgürlük hakkı elinden alınarak toplum-insan, yönetim-insan arasında ciddi bir kopukluk yaratır; çünkü realite, insana kendini gerçekleştirecek mekân ve zamanı tanımaz. Böylelikle evrensel bir anlamdan yoksun olan devlet; otoriter, baskıcı, kişiye yönelik imtiyazlarıyla olması gereken yerden uzaklaşarak varlık alanını yok eder (Şahin ve Topdaş, 2016: 475). Bourdieu'dan hareketle bakıldığında da, belli bir alana hâkim olanlar, onu kendileri için elverişli olacak şekilde işletecek konumdadırlar; ama ezilenlerin direnişini, muhalefetini, hak iddialarını, "siyasal" olan ya da olmayan iddialarını her zaman hesaba katmak zorundadırlar. Örneğin Muhtar

Sefer'in devletin ideolojik aygıtı olarak kendisini konumlandığı alanda, hiyerarşi ilişkilerini kendi lehine eril bir tahakkümle dayattığı görülür (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 86-87). Bu sosyolojik değerlendirme karşısında ise Yaşar Kemal yukarıda incelediğimiz romanlarında bize özgürlüğün bir türünün, bireyin yaratıcı imgelem yoluyla umutlar ve hayaller yaratma yeteneğine ve böyle hayalleri gerçekleştirmek amacıyla eyleme geçme yeteneğine dayandığını gösterir (Tharaud, 2017: 208).

Sonuç

Türk siyasi tarihinde 07 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimleri kazanmasıyla Tek Parti Dönemi kapanır. Kurucu parti demokratik bir seçimle iktidarını devreder. Tek parti yönetiminin baki kalacağına inananlar açısından adeta bir mit yıkılmıştır. İleriki yıllarda gerçekleşmesi zor süreçlerle ilerleyen yeni mit "demokrasidir." Yaşar Kemal'in Çukurova'da geçen romanlarında bu siyasal dönüşümde ekonominin tarihe ve topluma etkisini ölçebilen Çukurova ağaları da bir gecede partilerini değiştirerek, yeni kurulan partiye geçerler; çünkü yeni mit çok güçlüdür. Gömlek değiştiren ağalar sermayenin yasalarına uyarak yeni ilişkiler içindeki yerlerini alırlar. Roman özelinde bakıldığında ise *Dağın Öte Yüzü*'nde Muhtar Sefer'in İsmet Paşa'yı hedefine oturttuğunda eleştirdiği bir nokta var ki, bu sürecin pek de olumlu gitmeyeceğinin öngörüsünü taşır, "iktidarı neden verdin ki? Seçim boşuna, iyi oldu sana" diyerek. Farkındadır ki, ona göre yaşadığı coğrafyada "halkın" demokratik katılım dendiğinde çoğunlukla birçok sorunla karşı karşıya kaldığıdır. Bu durum, seçimlerin iktidardaki siyasal elitlerin yerine yenilerini taşıdığına siyaset sosyolojisi açısından bir değerlendirme kabul edilebilir. Muhtar Sefer, köylüleri yakından tanıdığı için artık her düşüncesini belirteni, hakkını aramaya çalışan demokrasi düşmanı, hükümete hainlik yapan biri olarak gösterir. İşi o kadar büyütür ki, örneğin Uzun Ali'yle baş edemediğinde açık açık onu "İsmet Paşanın diktatur adamı" (Kemal, 2000a: 54) diyerek tehdit eder. Diğer yandan değişen siyasal dönemde bile kasabada dükkâncı Adil Efendi'nin köylüleri muhtarla bir olup sömürmesi ve borca bağlaması yeni sosyal gerçekliğin konturlarını içinde taşır. Köylüler açısından değişen pek bir şey olmamıştır. Köylü kesimi çevrede kalarak, bağımlılık ilişkilerini sürdürmek dışında bir olanağa sahip değildir. Yeni dönemde de baskın güç eril tahakkümdür. Romanda köylüler için bir ermişin yaratımı ve bitirilişinin sosyolojik öyküsü bu eril tahakküm etrafında çatışa çatışa oluşur. Sosyal sıkıntılardan kurtulmak için sarılacak bir dal olur Taşbaş miti. Acımasız doğa koşulları, yoksulluk, insanı görmeyen güçlü ve geleneksel bir eril tahakküm, kötülerin adaletsizlikleriyle baş edememe, saygı, korku, inanç vb... hepsi bir bütün halinde düşünüldüğünde tam da karşısında yorulmuş, yılmış, dayak yemiş, aç kalmış, hasta olmuş, bedeni zayıf düşmüş aşağılanmış bir Taşbaş Memet'in köy halkında bıraktığı güçlü imge biraz da Godot'yu anımsatır. Bu anlamda Yaşar Kemal'in *Dağın Öte Yüzü* üçlüsü, eril tahakkümün egemen olduğu toplum yapısında köylülerin yaşamında umut, mit oluşturma, düş ve inanış ekseninde sosyo-psişik dokusu güçlü örülmüş romanlardır.

Köylülerin içinde yer aldığı olaylar Taşbaş Memet'te simgeleşir. Çukurova toplumsal yapısının zorlukları içinde kız kaçırmaların, eşkıyalığın, sömürünün, şiddetin, rüşvetin, hırsızlığın, cinayetin, adam kayırmanın, yoksulluğun ve yaygın bir eril tahakkümün kol gezdiği köyleri sosyal-ekonomik yönüyle ele aldığımızda, erkeğin yoksulluğu yanında kadının sosyal konumunun çok daha aşağılarda olduğunu söylemek mümkündür. Kırsal yoksulluk açmazında başvuru, sığınılan Çukurova'da Deliktaşın Evliyası, Ziyaret Cevizi, Yağmur Dede yatırı vb çok sayıda kutsal mekân bulunur. Bunların çoğu gelenek ve göreneklerde, inanışlarda yer etmiştir. İnsanlar zor zamanlarında bunlardan yardım isterler.

Sonuç olarak kasaba tüccarı Adil Efendi'ye ödeyemedikleri borçlarının kendilerinde meydana getirdiği kaygı, Muhtar Sefer'in güçlüleri arkasına alarak sergilediği despot tutumuyla köylüyü ezmesi, yoksulluk, pamuk ırgatlığı zamanında aralarındaki sürtüşmeler, toprak sahiplerinin davranışları karşısında köylü, Taşbaş üzerinden her gün yeniden üretilen, eski halk anlatılarıyla

beslenen “ermişliği” bir umut kaynağı haline getirir. Bu sebeple mitler, toplumların yaşamlarında önemli bir yer işgal ederler. Bir toplum için önemli olan mitlerden yola çıkılarak, o toplumun sosyal-kültürel yaşamına, yaşam felsefesine, korkularına, yaşam beklentilerine, gelenek ve göreneklerine, inanç sistemlerine, iktidarla kurmuş oldukları etkileşim biçimlerine kadar birçok veriye ulaşılır. Ayrıca Yaşar Kemal’in romanına konu aldığı toplumsal yapılarda, halkın mit üretme sürecinin, kurulu baskın ilişkileri yeniden üretmediği ve ona karşı olduğunu burada bir farklılık olarak belirtmek gerekir. Toplumsal değişme bağlamında ise bir yandan Çukurova’da Toros’un uzak yoksul dağ köylerinin insanları pamuk ırgatlığı yapmaya devam ederken diğer yandan pamuk tarımı kendi sermayedarlarını oluşturmuş, kamyonlar, traktörler, endüstri bitkileri, çeltik tarımı Çukurova’da bir toplumsal değişimin maddi temelini görünen yüzünü beraberinde getirmiştir. Bu meyanda köylülerin, son model araçlarından inen iyi giyimli, bakımlı toprak sahiplerine hayretler içinde bakışlarının toplumsal yansımaları ise roman malzemesi olmaya devam edecektir.

Kaynakça

Akmaz, Gökhan, (2019), *Mitoloji ve Cinsiyet: Hint ve Yunan Mitolojilerinde Ataerkil Dönüşüm*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Arslan, Ebru Vural, (2016), *Türk Romanında Mitolojik Unsurlar (1923-1960)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Arslan, Ebru Vural, (2017), “Yaşar Kemal’in Ortadirek Adlı Romanında Kozmik Ağaç İmgesi: Ziyaret Cevizi”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S. 9, C.17, s. 207-215.

Brandabur, Clare (2003), “Dağın Öte Yüzü’nde İlkörneksel Kahramanlık Çevrimi”, **Geçmişten Geleceğe Yaşar Kemal**, (Çev. Yurdanur Salman), (Editör: Süha Oğuzertem), Adam Yayınları, İstanbul, s. 65-84.

Bourdieu, Pierre ve Wacquant, Loic (2014), **Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, (Çev. Nazlı Ökten), (7.bs.), İletişim Yayınları, İstanbul.

Dağ, Pınar, (2016), *Türk Romanında Mitin Görünümleri (1961-170)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Dağ, Pınar, (2017), “Yer Demir Gök Bakır ve Ölmez Otu Romanlarında Mitik Ögeleri Kahramanının Yolculuğu Bağlamında Okuma Denemesi”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.9, C. 17, s. 65-87.

Kemal, Yaşar, (1999), **Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor/Alain Bosquet İle Görüşmeler**, Adam Yayınları, İstanbul.

Kemal, Yaşar, (2000a), **Ortadirek/Dağın Öte Yüzü 1**, Adam Yayınları, İstanbul.

Kemal, Yaşar, (2000b), **Yer Demir Gök Bakır/Dağın Öte Yüzü 2**, Adam Yayınları, İstanbul.

Kemal, Yaşar, (2000c), **Ölmez Otu/Dağın Öte Yüzü 3**, Adam Yayınları, İstanbul.

Kundera, Milan, (2014), **Roman Sanatı**, (Çev. Aysel Bora), (5. bs.), Can Sanat Yayınları, İstanbul.

Parla, Jale, (2014), “Kadın Eleştirisi Neyi Gerçekleştirdi?”, **Kadınlar Dile Düşünce Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet**, (Editörler: Sibel Irzık ve Jale Parla), (5. bs.), İletişim Yayınları, İstanbul, s.15-33.

Öztürk, Ali, (2019), “Mitolojik Bilginin Sosyo-Politik Temelleri ve İmge-Epistemik Modellenmesi: Mitoloji İmajolosine Giriş”, **Mitoloji Araştırmaları**, (Editör: İbrahim Gümüş), Genel Satış Pazarlama ve Yayınevi, İstanbul, s.19-47.

Özünel, Evrim Ölçer, (2010), *Türk Anlatı Geleneğinde Kahraman, Mitoloji ve İktidar İlişkisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Şahin, Veysel ve Topdaş, Fatma, (2016), "Toplumsal Gerçekçilik Bağlamında Yaşar Kemal'in 'Dağın Öte Yüzü' Üçlemesi", **Journal of Turkish Language and Literature**, S.2, C.1, s. 463-482.

Tharaud, Charles Barry, (2017), **Çukurova Yaşar Kemal Edebiyatının Temelleri**, (Çev. Tahsin Çulhaoğlu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Yürek, Hasan, (2013), "Ermişlik ve Dağın Öte Yüzü Üçlemesi", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 49, s. 193-202.